

Erzurumlu
İbrâhim
Hakkı'nın
Marifetnâme'sinde
felekleri
gösteren
çizimler
(İstanbul
Arkeoloji
Müzesi Ktp.,
nr. 87, vr. 59^a)

kat, tabaka tabaka tasavvur edilişiyile defteri, düz görünüşüyle bir sayfa veya levhayı (levh-i zeberced) andırır. Yüksekliğini de çok defa tâk, kubbe, dam, sakf benzetmeleri ifade eder. Ay ve güneş birer tavla zarı gibi düşünüldüğünde felek bunların içine konulduğu bir tas, yıldızlar inci, mücevher gibi alındığında da bir dürc (mücevher kutusu) olur. Bazan ipleri güneş ışığından, direği aydan bir sâyeaban olarak tasavvur edilir. Bazan da ay, güneş ve yıldızların görünüş kaybolmaları ve bunun gibi dünyanın geçici oluşu dolayısıyla içinde hayal oyunu oynatılan bir çadıra benzetilir. Geceleyin çâder-i kühlî (sürme gibi siyah), gündüz zer-nigâr (altınla işlenmiş) bir çadır görünümündedir. Kavisli görünüşü ve içindeki güneş ışınları ile de çeng şeklinde hayal edilir. Feleklerin dönüşünden mülhem olarak "ilm-i edvâr" denilen müsi-ki ilminin doğduğuna dair bir inancı burada kaydetmek gerekir.

Öte yandan gökyüzü, gece karanlığında dibinin görünmez oluşu ve batan güneşin zindana atılan Hz. Yûsuf gibi düşünülmeleri dolayısıyla bir de kuyu ve zindana benzetilir. Hayat geçici olduğundan bazan da kısa bir süre kalınan bir misafirhanedir. Felek, kâinat yaratıldığından beri gelmiş geçmiş bütün hadiselerin şahidi olmakla belî bükûlmüş bir pîr veya kocakarı da (bîve, pîren) sayılır.

Başka bir mazmundaki tasavvura göre yıldızlar inci, güneş la'l ve altın, ay gümüş olarak alındığında felek de sarraf hüviyetinde gözükür. Sabahki görünüşüyle çîni bir kabâ (kaftan) gibidir. İnsanların geleceğini tayin eden hüviyetiyle de

onlara ömür elbisesi biçen bir terzidir. Ay ve güneş ekmeğe benzetilince felek bir tennûr (fırın) olmaktadır. Çok farklı bir tasavvurda ise felek güneş ışıklarından kanatları olan bir anka veya güneş tavusunun yuvasıdır.

Gece ve gündüz değişik şekiller gösterdiği, yıldızlar ve güneş birbiri ardınca doğup battığı, ay bir şekilden başka bir şekle girdiği için felek "mukallem-ahvâl" (iki yüzlü) kabul edilir. Feleğin aya teşbihinde şekil benzerliği yanında gece ve gündüzün onun iki yüzü olarak düşünülmesi de rol oynamaktadır.

Bir başka mazmunda felek keman (yay) olarak alınır. Buna göre kavisli görünüşüyle insanlara sürekli tîr-i kazâ fırlatan bir yaydır. Burada kader söz konusudur ve "âsumânî kazâ" tabiri bu münasebetle zikredilir. Nihayet felek insanların aldatıp yiyecek bir dev, ehrimen veya yedi başlı ejderdir.

Felek kelimesi yükseklik bakımından sevgili ve övülen kimse hakkında kullanılan "felek-câh, felek-rifât, felek-kadr, felek-mertebe, felek-pâye" gibi çeşitli terkiplerde yer almaktadır. Türkçe'de "feleğe küsmek, feleğin çemberinden geçmek, feleğin sillesini yemek, kahpe felek, kambur felek" gibi deyim ve tabirler bulunmaktadır.

Bir de çarkıfelek vardır ki "dönerken etrafa ateş ve kıvılcımlar saçan tekerlek, şenlik fişegi" demektir. Buna benzer şekilde etrafa sular saçarak dönen fıskiye fırladıklarına da bu ad verilir. Bu tabir dönme dolap için kullanıldığı gibi aynı zamanda Türk süsleme sanatlarında bir motifin de adıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbrâhim Hakkı Erzurumî, *Marifetnâme*, İstanbul 1310, s. 49 vd.; H. A. R. Gibb, *Osmanlı Şiiri Tarihi* (trc. Halide Edip Adivar), İstanbul 1943, s. 40-45; Ali Nihat Tarlan, *Şeyhî Divanını Teditik*, İstanbul 1964, s. 228-229, 238-245; Mehmed Çavuşoğlu, *Necâti Bey Divânı'nın Tahlili*, İstanbul 1971, s. 238-241; Harun Tolasa, *Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara 1973, s. 305-306; Cemâl Kurnaz, *Hayâlî Bey Divânı (Tahlili)*, Ankara 1987, s. 416-431; a.mlf., "Necati Bey, Ahmed Paşa, Hayâlî Bey ve Nevî Divanlarındaki Teşbih ve Mecaz Unsurları", *TKA*, XXV/1 (1987), s. 158-160, 171; İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1989, I, 315-319; "Çarkı-felek", *SA*, I, 370; Dihhudâ, *Luğatnâme*, XXI, 312-316; "Felek", *TDEA*, III, 179-182.

CEMAL KURNAZ

FELEKİ

(bk. İBNÜ'İ- FELEKİ).

FELEKİYYÂT

(bk. İLM-i FELEK).

el-FELEKÜ'd-DÂİR

(القلک الدائر)

Ziyâeddin İbnü'l-Esrî'nin

(ö. 637/1239)

el-Mesellû's-sâ'ir adlı eserine

İbn Ebü'l-Hadid'in

(ö. 656/1258)

yazdığı reddiye

(bk. el-MESELÜ's-SÂİR).

FELEKÜDDİN DÜNDAR BEY

(ö. 726/1326)

İsparta-Burdur bölgesinde
beylik kuran Hamidoğulları'nın
en tanınmış beyi
(1301-1326).

Babası Hamidoğlu İlyas Bey'dir. Şehzadeliğinde bir süre Burdur'da emirlik yaptı. Babası İlyas'ın ölümünden sonra Hamidoğulları Beyliği'nin başına geçti ve bir süre eski beylik merkezi Uluborlu'da hüküm sürdü. Ancak uç Türkmenler'inin Ege denizine kadar hemen her yeri fethetmelerinden sonra Uluborlu eski stratejik önemini kaybedince hükümet merkezini 701'den (1301-1302) itibaren imar ettiği, kalesini ve surlarını onarttığı Eğridir'e nakletti. Çünkü burası hem askerî tahkimata uygun, hem de Konya-Antalya arasındaki ticarî ve askerî yolların üzerinde bulunmasından dolayı stratejik bir konuma sahipti. Âdeti yeniden inşa ettiği Eğridir'in adını kendi lakabına nisbetle Felekâbâd olarak değiştiren Dündar Bey, İlanlı Hükümdarı Olcaytu Muhammed'e bağıllığını göstermek üzere onun adına 707'-de (1307-1308) burada gümüş sikkeler

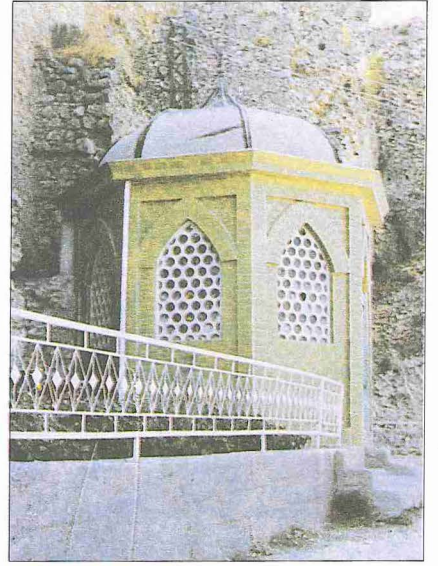
Feleküddin Dündar Bey tarafından yaptırılan Eğridir surları

kestirdi. Ancak bir süre sonra Olcaytu'nun Anadolu'ya genel vali olarak tayin ettiği dayısı İrincin Noyan'ın kötü idaresine karşı yer yer ayaklanmaların başlamasından faydalanarak topraklarını Antalya, Denizli ve Germiyan sınırlarına doğru genişletmeye başladı. Kısa sürede İrle (Yeşilova), Âsî Karaağaç ve Tefenni'yi ele geçirdi. Fakat İlhanlılar'ın gazabına uğramamak için yine Olcaytu Muhammed adına 709'da (1309-10) bu defa Burdur ve Uluborlu'da gümüş sikkeler kestirmek zorunda kaldı. Daha sonra Olcaytu'nun Memlükler'e karşı yaptığı ve Musul'a kadar ilerlediği seferin (1312) başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Gölhisar ve İstanoz'u (Korkuteli) ele geçirdi, Antalya'ya kadar bütün bölgede hâkimiyet kurdu. Bu arada Karamanoğulları 1308'de, II. Gıyâseddin Mesud'un ölmesiyle yıkılan Anadolu Selçuklu Devleti'nin vârisi oldukları iddiasıyla Konya'yı ele geçirmişlerdi. Anadolu'daki hâkimiyetlerinin sarsılmasından endişe eden Olcaytu Muhammed Emîr Çoban'ı büyük bir ordu ile Anadolu'ya gönderdi. Temmuz 1314'te Sivas-Erzincan arasındaki Karanbük mevkiinde ordugâhını kuran Emîr Çoban'a diğer Türkmen beyleri gibi Feleküddin Dündar Bey de kıymetli hediyelerle itaatini arzetti ve hil'at giydirilerek taltif edildi. Felekâbâd'a döndükten sonra yine Olcaytu adına 714'te (1314-15) gümüş sikkeler kestiren Dündar Bey'in bu tarihten itibaren İlhanlı hazinesine her yıl 4000 dinar vergi gönderdiği görülmektedir. Emîr Çoban'ın Anadolu'dan ayrılması, Olcaytu'nun da Aralık 1316'da ölecek yerine on iki yaşındaki oğlu Ebû Said Bahadır Han'ın İlhanlı tahtına oturmasıyla başlayan iktidar mücadelelerinden faydalanan Karamanlılar Konya'yı tekrar işgal ederken Feleküddin Dündar Bey de Akdeniz kıyısının en önemli ticaret merkezi ve ihracat limanı olan Antalya'yı ele geçirdi. Kazandığı bu başarıdan ve İlhanlılar'ın Anadolu'da zaafa düşmesinden sonra istik-

lâlini tam olarak ilân edip "sultan" unvanını aldı. Komşuları Aydın, Saruhan ve Menteşe beylerinin kendisini metbû tanıyıp vergiye bağlandığı, ayrıca istendiğinde asker gönderme taahhüdünde bulundukları, hatta Osman Gazi'nin bile mücadele içinde olduğu Germiyanlılar'dan çekindiği için bir süre Feleküddin Dündar Bey'in himayesine girdiği rivayet edilir. Bu rivayetlerin doğruluğu şüpheli olmakla birlikte Dündar Bey'in Antalya'nın zaptından sonra emri altındaki kalabalık Türkmen topluluklarına da dayanmak suretiyle gücünü çok arttırdığı anlaşılmaktadır.

Dündar Bey zamanında Hamîdoğulları Beyliği'nin Antalya dışında dokuz şehirle on beş kaleye sahip olduğu, 30.000 civarında atlı ve yaya askerinin bulunduğu bilinmektedir. Ayrıca Dündar Bey bağımsızlık işareti olarak 1321 yılında Felekâbâd'da gümüş sikke kestirmiş, fakat kendi adını koymaya cesaret edemediği bu parasına İlhanlı Hükümdarı Ebû Said'in adını da koymamıştı. Bu sıralarda Anadolu genel valisi olan Demirtaş Noyan Konya ve civarını Karamanlılar'dan geri almıştı (1320). İlhanlı taht merkezinden müstakil hareket etmeye başlayan Demirtaş durumu uygun görünce 1322'de kendi adına sikke kestirip hutbe okutarak bağımsızlığını ve hükümdarlığını ilân etti. Demirtaş'ın kendileri için tehlike olmaya başlaması Türkmen beylerini endişelendirdi, ona muhalefette bulundukları gibi Dündar Bey ile Eşrefoğlu II. Süleyman Bey onu babası Emîr Çoban'a ve Ebû Said Bahadır Han'a şikâyet ettiler. Bu şikâyete kulak asmayan Ebû Said, Demirtaş'ın Memlük sultanı ile de ittifaka kalkışması üzerine Emîr Çoban'ı büyük bir ordu ile Anadolu'ya gönderdi. Önce babasına karşı savaşmayı göze alan, fakat daha sonra babasıyla birlikte merkeze gitmeyi kabul eden ve affedilerek yeniden genel vali tayin edilen Demirtaş Anadolu'ya döndüncə, İlhanlı Devleti'ne karşı tâbîlik

Feleküddin Dündar Bey'in türbesi - Eğirdir / Isparta

bağlarını gevşeten veya tamamen kesen Türkmen beyliklerini tekrar İlhanlı hâkimiyetine sokmak için harekete geçti. Önce Eşrefoğlu Beyliği üzerine yürüyerek bu beyliğin merkezi Beyşehir'i ele geçirdi ve II. Süleyman Bey'i öldürttü; ardından Feleküddin Dündar Bey'e karşı harekete geçerek Eğirdir'i kuşattı. Demirtaş kumandasındaki Moğol kuvvetlerinin şiddetli hücumlarına dayanamayacağını anlayan Dündar Bey Eğirdir'i terk ederek Isparta-Burdur yolu ile idaresini kardeşi Yunus Bey'e ve oğullarına bıraktığı Antalya'ya kaçtı. O sırada Antalya Yunus Bey'in büyük oğlu Mahmud Bey'in idaresinde idi. Dündar Bey'i takip ederek Antalya önlerine gelen Demirtaş'ın gazabından çekinen Mahmud Bey amcasını tereddüt etmeden ona teslim etti. Böylece en büyük düşmanı olarak gördüğü Feleküddin Dündar Bey'i ele geçiren Demirtaş onu derhal öldürerek intikamını aldı (1326). Dündar Bey'in ölüm tarihi bazı kaynaklarda 1324 olarak gösterilirken İsmail Hakkı Uzunçarşılı bu tarihin Ekim 1326'da Eşrefoğlu Süleyman Bey'in katlinden hemen sonra rastladığını yazar (TTK Belleteri, XXXI/124, s. 628).

Feleküddin Dündar Bey, Burdur'da şehre hâkim bir yerde halen Pazar mahallesi denilen semtte kendi adıyla da anılan camiye yaptırmıştır. Günümüzde ibadete açık olan ve Ulucami diye bilinen caminin 700 (1300-1301) tarihli kitâbe-

Feleküddin
Dündar Bey
tarafından
kestirilen
gümüş sikke
(T. Şengün
sikke
kolleksiyonu)

sinde DüNDAR Bey'den "melikü'l-ümerâ" unvanı ile bahsedilmektedir. DüNDAR Bey, Anadolu Selçuklu sultanlarının sayfiye yeri olarak kullandıkları Eğridir'de de imar faaliyetlerinde bulunmuş 701 (1301-1302) yılında burada bir medrese yaptırmak için ilmi hayatın gelişmesine çalışmıştır. Bugün de bütün azametiyle ayakta duran ve DüNDAR Bey Medresesi adıyla anılan yapının 701 (1301-1302) tarihli kitâbesinde bânisinden "melikü'l-ümerâ"dan sonra "ispehsâlâr" unvanı ile söz edilmesi dikkati çekmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-aḥbâr*, s. 311-312, 322-325, 326-327; *Géographie d'Aboulféda* (nşr. M. Reinaud — De Slaine), Paris 1840, s. 378-379, 381; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik* (Taeschner), s. 29, 31, 39, 51-52; Kalkaşendî, *Şubḥu'l-aşâ*, V, 341, 345-346, 348, 363; *Düvel-i İslâmiyye*, s. 287, 289-290; Uzunçarşılı, *Kitabeler II*, İstanbul 1929, s. 59, 171, 228-230, 240-242; a.mlf., *Anadolu Beylikleri*, s. 62-63, 65, 67, 229; a.mlf., *Medhal*, s. 144; a.mlf., *Osmanlı Tarihi*, I, 49-50, 52, 114; a.mlf., "Emir Çoban Soldoz ve Demirtaş", *TTK Belleten*, XXXI/124 (1967), s. 603, 609, 625-628; a.mlf., "Hamîd-oğulları", *İA*, V/1, s. 189-190; X. de Planhol, *De la plaine pampphylienne aux lacs pisidiens: nomadism et vie paysanne*, Paris 1958, s. 91, 147; B. Fleming, *Landschaftsgeschichte von pamphylien, pisiden und lykien im spatmittelalter*, Wiesbaden 1964, s. 67, 69, 74-75; Cl. Cahen, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler* (trc. Yıldız Moran), İstanbul 1984, s. 294-295; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1984, s. 639, 647; Erdoğan Mercil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 1991, s. 173; Sait Kofoğlu, *Hamîd Oğulları Beyliği* (doktora tezi, 1993), İÜ Ed.Fak., tür.yer.; Mehmed Ârif, "Anadolu Tarihinden: Hamîd Oğulları", *TOEM*, III/15 (1328-30), s. 942-944; Ali, "Teke Emâreti", *TTEM*, XIV/2 (1924), s. 79; A. Zeki Velidi Togan, "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadî Vaziyeti", *THİTM*, I (1931), s. 22-24; Bahriye Üçok, "Hamitoğulları Beyliği", *AÜİFD*, IV/1-2 (1955), s. 75-77; Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, I, İstanbul 1970, s. 86-88; Şahabettin Tekindağ, "Teke-Eli ve Teke-Oğulları", *TED*, sy. 7-8 (1977), s. 63-64, 68.

SAİT KOFOĞLU

FELLÂS

(الفلاس)

Ebû Hafs Amr b. Alî b. Bahr
el-Fellâs el-Bâhilî es-Sayrafi
(ö. 249/864)

Muhaddis ve müfessir.

160'lı (777) yıllarda Basra'da doğdu. Bazı kaynaklarda Sekkâ lakabıyla da anıldığı zikredilmekteyse de bu lakabın dedesi muhaddis Bahr b. Kenîz'e ait oldu-

ğu belirtilmektedir. Fellâs küçük yaşta hadis tahsiline başladı. Hammâd b. Zeyd'in derslerine bir süre devam ettikten sonra Süfyân b. Uyeyne, Vekî b. Cer-râh, Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Abdurrahman b. Mehdî gibi muhaddislerden hadis rivayet etti. 216 (831), 224 (838-39) ve 236 (850-51) yıllarında hadis tahsili için İsfahan'a gitti. Kendisinden başta *Kütüb-i Sitte* müellifleri olmak üzere Züheyr b. Harb, Ebû Zür'a er-Râzî, Ebû Hâtim er-Râzî, İbn Ebû'd-Dünyâ, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. Cerîr et-Taberî gibi meşhur âlimler ve hocası Affân b. Müslim rivayette bulundular.

Nesâî, Kādî Hüseyin b. İsmâil el-Mehâmilî, İbn Hibbân ve Dârekutnî Fellâs'ın güvenilir bir hadis hâfızı olduğunu belirtmekte, Basralı hadis hâfızı İbn Mükrem de Basra'da Ali b. Medîni dışında Fellâs gibi bir âlimin yetişmediğini söylemektedir. Hatta bir defasında Yahyâ b. Saîd el-Kattân hadis rivayet ederken yanılmış, ertesi gün bu durum kendisine hatırlatıldığı zaman, İbnü'l-Medîni gibi âlimlerin de bulunduğu toplantıda, hatta yapınca kendisini uyarmadığı için Fellâs'a sitem etmiştir.

Fellâs güçlü bir hâfızaya sahip olduğundan rivayet ettiği hadisleri çok defa ezberden naklederdi. Ebû Zür'a er-Râzî Fellâs'ı hâfıza gücü bakımından İbnü'l-Medîni ve Şâzekûnî ile aynı seviyede tutmuş, Basra'da onlar kadar güçlü hâfızaya sahip başka hiç kimseyi görmediğini söylemiştir. Ebû Hâtim er-Râzî ile Halife b. Hayyât Fellâs'ı Ali b. Medîni'den daha üstün ve daha güvenilir saymışlardır. Ali b. Medîni ise Fellâs'ı Yezîd b. Zürey'den hadis rivayet ettiği için tenkit etmiş, Buhârî de onun bu tenkidini dikkate almış olmalı ki Fellâs'ın Yezîd b. Zürey'den naklettiği hadislerle *el-Câmi'u's-şâhih*'inde yer vermemiştir. Ancak âlimlerin çoğu, akranların birbiri hakkındaki tenkitlerine itibar edilmeyeceğini söyleyerek İbnü'l-Medîni'nin Fellâs hakkında yaptığı tenkitleri dikkate almamışlardır.

Gittiği memleketlerde ilim meclisleri kurarak hadis rivayet eden Fellâs'ın bu meclislerine pek çok muhaddis devam etmiştir. Ömrünün sonlarında devrin halifesiyle görüşmek üzere Bağdat'a gittiğinde de kalabalık öğrenci gruplarına hadis rivayet etmiş, ailesinin yanına dönebilmesi için kendisine dua etmelerini istemiş, ancak Basra'ya ulaşmadan 25

Zilkade 249'da (9 Ocak 864) Askerimükrem'de vefat etmiştir.

Fellâs'ın rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'de ve diğer hadis kitaplarında yer almıştır. Buhârî'nin *el-Câmi'u's-şâhih*'inde kırk yedi, Müslim'in *el-Câmi'u's-şâhih*'inde iki rivayeti bulunan Fellâs ayrıca hadis ve tefsirle ilgili kitaplar yazmakla beraber bu eserler günümüze ulaşmamıştır. Kaynaklarda onun, Ali b. İsmâil b. Hammâd tarafından kendisinden rivayet edilen *Tefsîrü'l-Kur'ân* ile *Müsned*, *el-İlel* ve *et-Târih* adlı kitaplarından da söz edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, *et-Târihü's-şâgîr*, II, 388; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, VI, 249; İbn Hibbân, *eş-Şikât*, VIII, 487; Kelâbâzî, *Ricâlü Şâhihi'l-Buhârî*, II, 546; İbn Mencüye, *Ricâlü Şâhihi Müslim*, II, 73-74; Hatîb, *Târihu Bağdâd*, XII, 207-212; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, II, 122; Zehebî, *el-İber*, I, 357-358; a.mlf., *A'lamü'n-nübelâ*, XI, 470-472; a.mlf., *Tezkiretül-huffâz*, II, 487-488; İbn Hacer, *Hedyü's-sârî* (Hatîb), s. 453; a.mlf., *Tehzîbü'l-Tehzîb*, VIII, 80-82; Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz* (Lecne), II, 19-20; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 120; Ziriklî, *el-A'lam* (Fethul-lah), V, 82; Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirîn*, I, 405.

SELMAN BAŞARAN

FELS

(الفلس)

İslâmiyet'in
ilk devirlerinden itibaren basılan
bakır veya bronz sikke.

Latince follis kelimesinin Arapçalaşmış şekli olan *fels* "akçe, para, mangır" anlamına gelir. Çoğulu *fülüs* olup ağırlık ve büyüklükleri hesaba katılmaksızın bütün bakır ve bronz sikkeler hakkında kul-

İmparator
II. Konstantin
tipinde
Dimasık'ta
basılmış
bakır fels
(İstanbul
Arkeoloji
Müzesi,
Teghbir, nr. 7)